

Icchokas Meras

Lygiosios trunca akimirką

PRADŽIA

1

Kai visos figūros stovėjo savo vietose, Šogeris prisimerkė ir luktelėjo. Tik po to jis paėmė vieną baltą pėstininką ir vieną juodą, aklinau uždarė juos abiem saujom ir ėmė stipriai kratyti.

– Kurio bus pirmas ėjimas? Mano ar tavo? – paklausė.

Šogerio ausys ir galvos oda trūkčiojo.

Jis jaudinosi.

„Jeigu būčiau indėnas, – galvojo Izaokas, žiūrėdamas į slankiojančius plaukus, – labai norėčiau nuimti šį judantį skalpą.“

– Nežinai? – klausė Šogeris.

Jis jau buvo ištiesęs rankas.

– Jeigu nežinai, aš tau pasakysiu. Viskas yra loterija. Šachmatai – loterija, pasaulis – loterija, ir tavo gyvenimas – loterija.

„Jis sėdi aukštai, bet jaudinasi“, – galvojo Izaokas.

– Žinai ką? Gali pasirinkti. Aš tau duosiu juoduosius. Loterijoje žmonės dažniausiai pralošia.

– Iš kairės, – atsakė Izaokas.

– Kaip sau nori.

Šogeris atgniaužė kairės rankos pirštus. Iš saujos išslydo baltas pėstininkas.

– Žydiška laimė, – piktai nusijuokė jisai. – Aš nekaltas, pats pasirinkai.

„Nejaugi aš turiu mirti? – pagalvojo Izaokas. – Aš nenoriu mirti. Ar yra pasaulyje bent vienas žmogus, kurs norėtų mirti?“

Tačiau baltosios figūros buvo jo.

Jis apsuko šachmatų lentą, permetė ją akimis ir padarė pirmąjį ėjimą.

Ar žinote, kaip šviečia pavasario saulė? Jūs turbūt nežinote, kaip jinai šviečia. Iš kur jūs žinosite, jeigu nematėte šypsenos, kuria šypsosi Buzia. Pavasario saulė šviečia kaip Buzios šypsena, o jos šypsena tokia pat šviesi kaip pavasario saulė.

Aš žinau, aš ją pamačiau vakar, kai diena dar nebuvo pasibaigusi. Man buvo baisu, kad pastebėjau ją tik dabar, pirmą kartą. Ji gyvena pačiame tamsios gatvės gale, kitoje geto pusėje.

Aš buvau kvailas visą tą laiką. Aš nežinojau, kad kitame geto pakraštyje gyvena Buzia.

Ji ėjo su draugėmis.

Nustebęs pažvelgiau į ją, o paskui sustojau ir nebegalėjau atplėšti akių. Tada jinai nusijuokė. Ji truktelėjo savo lengvais pečiais, lyg nesuprasdama, kodėl aš jai pastojau kelią. Ji nusijuokė ir nuėjo toliau.

Paskui ji atsigręžė, ir aš vėl pamačiau jos šypseną.

Dabar žinau, kaip šviečia pavasario saulė. Ji spindi taip kaip Buzios šypsena, o Buzios šypsena – tai pavasario saulė.

*

Vakar aš dar nežinojau jos vardo. Bet aš pamačiau ją ir prisiminiau žodžius iš Šolom-Aleichemo „Giesmių giesmės“.

Prisiminiau pirmąją knygą, kurią perskaičiau vaikystėje, ir nepažįstamajai daviau „Giesmių giesmės“ mergaitės vardą – Buzia, o sau pasiėmiau ano berniuko vardą – Šimekas.

Panorau būti Šimekas, o jinai kad būtų Buzia.

Panorau, kad nebūtų aplinkui siaurų gatvelių, aptvertų aukšta geto tvora.

Panorau, kad nebūtų aplinkui tiek daug žmonių su geltonomis žvaigždėmis.

Aš norėjau, kad mes būtume maži ir tiktai dviese. Šimekas ir Buzia. Kad mes sėdėtume plačioje pievoje be galo be krašto, sėdėtume ant minkštos žolės ir kad aš galėčiau pasakoti...

*

„... Buzia – sutrumpintas vardas: Ester Liba, Libuzia, Buzia. Ji vyresnė už mane metais ar dvejais, o abiem kartu mums nėra ir dvidešimties. Dabar malonėkite suskaičiuoti, kiek man metų ir kiek Buziai. Bet aš manau, kad tai nesvarbu. Geriau aš jums papasakosiu trumpai jos biografiją.

Mano vyresnysis brolis Benia gyveno kaime ir nuomojo malūną. Jis puikiai šaudė iš šautuvo, jojo kaip kavaleristas ir plaukiojo kaip žuvis. Vieną kartą vasarą jis maudėsi upėje ir nuskendo. Išsipildė patarlė: „Visi geri plaukikai skęsta“.

Jis mums paliko malūną, porą arkliukų, jauną našlę ir kūdikį. Malūno mes atsisakėme, arklius pardavėm, jaunoji našlė ištekėjo ir išvažiavo kažkur toli, o kūdikį atidavė mums.

Tai ir buvo Buzia.“

*

Žinote, kur aš dabar?

Aš dabar kitame geto pakrašty, siauros gatvelės gale, ten, kur gyvena Buzia. Aš sėdžiu ant lygaus akmeninio slenksčio. Keista vėsuma liejasi iš jo ir apima visą kūną, bet aš nesikeliu. Galbūt tai pašalas, likęs iš žiemos ir nespėjęs ištirpti pavasario šilumoje, bet aš sėdžiu. Man šilta. Jeigu būtų gyva mano motina, ji pasitaisytų skarelę, glotniai gulinčią ant galvos, ir suplotų rankomis.

– Izia! – sušuktų jinai. – Izia, tu jau vaikinai, tu jau, galima sakyti, jaunikis, o sėdi ant šalto akmens kaip berniūkštis. Izia! Tu jau beveik vyras, kad neprasitarus, o žiūrėk, pareisi namo su gatava liga, neduok tu Dieve!

Aš sėdžiu. Man šilta.

Mes ką tik grįžome iš darbo. Aš tuoj nusiprausiau, čiupau savo geruosius

melsvuosius marškinius, apsivilkau ir atbėgau čia, ant šito akmeninio slenksčio.

Aš laukiau jos. Aš laukiau, kol pasirodys Buzia.

*

Kai sėdi prie namo, ant jo akmeninio slenksčio, gali išgirsti viską: kiekvieną žingsnį, kiekvieną krebžtelėjimą, mažiausią garsą. Kai trinkteli durys, man atrodo, kad tai Buzia. Kai sušlama žingsniai, aš manau, kad tai Buzia. Kai cypteli mediniai laiptai, aš laikiu – tuoj pasirodys Buzia.

Jos nėra, ji neišeina. Gal iš viso nėra Buzios? Gal man pasivaideno „Giesmių giesmė“, pirmoji knyga, kurią aš perskaičiau vaikystėje?

Vėl sugirgžda durys, vėl sušlama žingsniai ir cypteli seni mediniai laiptai. Dabar jinai turi išeiti. Negali būti kitaip.

Taip, tai Buzia.

Pašoku, žiūriu į ją ir nežinau, ką sakyti. Visi žodžiai susimaišė, susipynė galvoj, ir aš negaliu rasti nė vieno. Jos plaukai pelenų spalvos. Jos akys, didelės, mėlynos, žiūri į mane tylios ir nustebusios.

Aš turiu ištarti nors vieną žodį.

Ir ištariu jį.

– Buzia... – sakau aš ir pats noriu juoktis iš savęs.

Jinai juokiasi.

Žvilga jos balti žemčiūginiai dantukai. Žeri jos lūpos kaip raudoni kaspiniai, o skruostai žydi kaip gėlės.

– Kas tu toks esi, jaunikaiti? – klausia ji.

Ir vėl juokiasi.

– Aš – Izia, – sakau jai skubėdamas. – Aš – Izaokas Lipmanas, bet tu vadink mane Izia.

Ji nebesijuokia. Klausosi.

– Einam, mergaite Buzia, – sakau jai, – aš tau papasakosiu, kas aš per vienas.

– Kodėl tu mane vadini Buzia?

– Einam, aš tau viską papasakosiu.

*

Ji eina su manim.

Aš norėčiau, kad mes išeitume toli toli. Aš noriu, kad mes nueitume į plačią pievą, susėstume ant minkštos žolės, vienas priešais kitą. Aš jai pasakočiau viską, ko ji norėtų. Bet pas mus pievos nėra. Prie vartų stovi sargybiniai.

Na ir tegul. Mes galime atsisėsti ir šitame kieme. Čia nėra žmonių, guli ilgas rąstas ir kažkokia medinė dėžė. Galime sėdėti bet kur, vis tiek tarsimės esą plačioje, kvepiančioje, žydinčioje pievoje.

Tiesa, Buzia?

Ji tyli.

*

Mes einame į kiemą ir susėdame. Aš – ant rąsto, ji – ant dėžės. Ji užsirioglina ant dėžės, suima rankomis kelius ir padeda ant jų smakrą. Aš šypsausi. Aš norėjau, kad ji taip atsisėstų, pritraukusi kelius. Plati suknia uždengia jos kojas, pelenų spalvos plaukai pabirę ant pečių. Aš taip galėčiau sėdėti labai ilgai ir žiūrėti į Buzią. Pasakoti nebenoriu. Kam pasakoti, jeigu galima taip sėdėti ir žiūrėti vienam į kitą. Bet ji nori kalbėti, nori žinoti, kas aš.

– Kas gi tu toks, jaunikaiti Izia? – klausia jinai, ir didelėse mėlynose akyse pasirodo du išsišiepę kipšiukai.

– Aš – Izia, – sakau. – Lipmanas. Aš gimiau čia, šiame mieste, o mano tėvas siuvėjas, ir jo pirštuose tiek adatos dūrių, kiek smilčių jūroje.

Žinoma, galėčiau pasakyti, kad mano brolis beveik filosofas, kad jis mokėsi universitete, tik nespėjo baigti, prasidėjo karas.

Žinoma, galėčiau pridurti, kad mano sesuo – Ina Lipman, kuri labai puikiai dainuoja ir anksčiau, prieš karą, išvažinėjo beveik visą pasaulį.

Aš galėčiau dar šį tą papasakoti ir dar šį tą.

Geriau nepasakosiu. Ji pamanyt, kad aš didžiuojuosi savo broliais ir seserimis, kad riečiu nosį. Ji dar supyks, atsistos ir nueis, paliks mane vieną. Ir aš vėl galvosiu, kad visai nėra pasaulyje Buzios, kad man pasivaideno „Giesmių giesmė“, pirmoji knyga, kurią perskaičiau vaikystėje.

– Ina Lipman tavo sesuo? – klausia Buzia.

– Sesuo...

– Ta garsioji dainininkė?

– Taip, – skubėdamas sakau Buziai, – bet juk tai nesvarbu, tiesa? Ji yra ji, – mano sesuo, o aš esu aš, – Izia.

Ji pritariamai linguoja galvą, ir aš patenkintas. Ji linguoja galvą greitai greitai, ir jos pilki plaukai banguoja kaip vandens vilnelės, kaip prinokusių javų laukas.

*

Nesupykite. Aš pamelavau.

Aš nenorėjau.

Aš sakiau, kad ji vyresnė už mane metais ar dviem, o abiem mums kartu nėra ir dvidešimties.

Tai netiesa. Aš tik norėčiau, kad taip būtų. Taip parašyta „Giesmių giesmėj“. Iš tikrųjų mums abiem jau daug metų. Ir vyresnė ne Buzia, o aš. Jai – šešiolika, man – septyniolika ir pusė. Dabar lengva suskaičiuoti, kiek mums abiem. Mums jau trisdešimt treji su puse metų. Daug, tiesa?

Mes skaičiuojame abu.

Aš iš pradžių užlenkiu vieną, kitą ir visus dešinėsios rankos pirštus, paskui greitai lankstau kairiosios, bet pirštų per maža. Tada atsargiai imu už rankos Buzią

ir lankstau jos pirštukus, bet vis tiek jų trūksta, nes metų labai daug.

Mes juokiamės, kad metų daug, o pirštų trūksta.

Ir jinai sako;

– Jeigu jų užtektų, vis tiek nesuskaičiuotum. Vienas pirštas – vieneri metai.

Iš kur paimsi pusę?

Nebesijuokiu. Tyliu.

Mes suskaičiuotume savo metus.

Aš turiu pusę piršto, tik ji, Buzia, nepastebėjo.

Tai buvo seniai, prieš metus. Prie geto vartų gulėjo didelė geležinė plyta. Šogeris pašaukė mane ir liepė ją pakelti. Kilstelėjau vieną galą nuo akmeninio grindinio.

Jau norėjau pakišti abi rankas, bet Šogeris kažką riktelėjo ir užšoko ant plytos. Aš nespėjau ištraukti kairės rankos didžiojo piršto, ir Šogeris pusę nugnybo.

Mes suskaičiuotume savo metus, bet aš nenoriu. Aš laikysiu kairės pirštus sulenktus į kumštį, ir Buzia nežinos, kad galima suskaičiuoti pusę metų.

*

Aš vėl juokiuosi. Paskui klausiu:

– Kuo tu vardu, Buzia?

– Mano vardas Estera.

Ji vėl apglėbia rankomis kelius ir atremia į juos smakrą.

– Aš gimiau čia, šiame mieste. Aš neturiu brolių ir seserų. Turėjau vyresnį brolių, bet jo nebėra. Mano tėvas – gydytojas, o mama – medicinos sesuo. Jie dirba labai daug, dieną ir naktį. Jie dirba geto ligoninėje, ir jiems labai sunku. Tu juk žinai, kad žydams uždrausta sirgti užkrečiama liga. Bet tokių ligų labai daug, todėl mama ir tėvas, ir visi kiti ten gydo žmones, užrašydami neteisingą diagnozę.

Ji pasakoja, bet aš nieko negirdžiu.

– Kuo tu vardu? – vėl klausiu. – Kuo?

– Estera.

Aš nustebęs.

– Liba irgi?

– Ne, tiktai Estera.

– Nesvarbu! – šaukiu aš. – Nesvarbu! Tavo vardas Ester Liba.

Jos akyse vėl du išsišiepę kipšiukai.

– Tu nori, kad būčiau Buzia? – klausia ji ir prisimerkia.

– Noriu, kad tu būtum Ester Liba, Libuzia, Buzia... O aš tau pasakočiau visada tą pačią pasaką iš „Giesmių giesmės“.

– Bet tada tu turėsi būti Šimekas?

– Aš būsiu Šimekas... Tu nori pasiklaudyti?

*

„... Aš, Šimekas, turėjau vyresnįjį brolių Benią. Jis puikiai šaudė iš šautuvo ir plaukiojo kaip žuvis. Vieną kartą vasarą jis maudėsi ir nuskendo. Išsipildė patarlė: „Visi geri plaukikai skęsta“. Jis paliko vandens malūną, porą arkliukų, jauną našlę ir kūdikį. Malūno atsisakėme. Arklius pardavėm. Našlė ištekėjo ir išvažiavo kažkur toli. Vaiką mes pasiėmėm. Tai ir buvo Buzia.“ Tu girdi, Buzia?

Tuo metu išgirstu svetimą balsą.

– Iš kur čia dabar atsirado tas jaunas Šolom Aleichemas? – klausia balsas.

Priešais stovi vaikinys lygiais plaukais su geltona žvaigžde ant krūtinės. Stovi ir gudriai, kaip senis, žiūri man į akis.

– Iš kur čia dabar Šolom Aleichemas? – klausia jis.

Aš pakylu, einu arčiau ir sakau jam:

– Aš – Izia, Izaokas Lipmanas. Aš ne Šolom Aleichemas. Pats matai, mano plaukai trumpi, ir akinių visai neturiu. O kas tu toks?

– Aš – Janekas.

Taip jis atsako ir išsišiepia.

– Tai sutrumpintas vardas? – klausiu.
– Ho! – atsako jis.
– Tu turbūt Jankelis ir todėl – Janekas?
– Ho ho ho!
– Koks gi tavo pilnas vardas?
– Janekas, – atsako jis.
– Negirdėjau tokio keisto vardo...
– Žinai, kas yra psiakrev? Tai aš, – kvatoja jisai. – Aš lenkas, ir mano vardas – Janekas.

Iš tikrųjų jo plaukai labai šviesūs, nosis trumpa, tiesi ir akys mėlynos. Jis kalba ne visai kaip mes. Jis galėtų būti lenkas... Bet kodėl jis gete?

Jie abu juokiasi. Jie patenkinti, o aš nieko nesuprantu.

Tuo metu į kiemą įeina tėvas. Mano tėvas susirūpinęs.

– Štai kur tu, – sako jis, – Visą getą apvaikščiojau. Padėk man surasti Iną. Kur ji galėjo pražūti? Einam, Izia, einam.

Mano naujieji draugai nebesijuokia, žiūri įkandin. Aš jiems moju ranka ir einu su savo tėvu ieškoti Inos.

Iš tikrųjų, kur ji galėjo pražūti?

Trečias skyrius

AŠTUNTAS ĖJIMAS

1

„Jeigu pralošiu, bus blogai kitiems, o aš liksiu gyvas... Jeigu išlošiu, nebebus blogai kitiems, o aš turėsiu mirti... Jeigu bus lygiosios – visi bus patenkinti.“

– Klausyk, – pertraukė jo mintį Šogeris. – Tu man dėkingas? Tu niekuomet nebūtum turėjęs progos lošti tokios auditorijos akivaizdoje.

Aplinkui dideliu ratu buvo susirinkęs visas getas.

Taip įsakė Šogeris.

Didžiulė minia užtvindė didžiulę aikštę, stovėjo tykiai, vos vos siūbuodama, įbedusi šimtus akių į lošėjus.

Izaokas pastūmė pėstininką.

Šogeris atsakė greitai. Jis nenorėjo gaišti.

„Apie ką jis dabar galvoja? – klausė save Izaokas. – Apie tai, kad bus jo viršus, ar ne apie tai? Jis patenkintas, kad aplinkui tiek žmonių – jis turi laimėti. O aš visu kūnu jaučiu jų akis, šimtus akių. Jos bado mane. Jos žino, kodėl aš lošiu ir iš ko. Jos nori lygiųjų. Lygiųjų... O aš?“

Aš bijau apsižvalgyti... Žmonės man trukdo. Jie užtvindė aikštę... Taip kaip kitados tiltą, kai jie slinko į getą, įbedę akis į grindinį.

Aš nenoriu, kad aplinkui būtų žmonės...“

2

Jau praėjo mėnuo, visas mėnuo nuo tos dienos, kai aš pirmą kartą pamačiau Esterą. Tikriausiai aš ir anksčiau matydavau. Man tik neateidavo į galvą, kad tai – ji. Kad ta mergaitė ir yra Ester Liba, Libuzia, Buzia.

Praėjo mėnuo, kai aš ją pamačiau iš tikrųjų ir kai daviau jai savo vardą. Mėnuo – neilgas laiko tarpas, tiesa? Laikas – metai, metų metai, šimtmečiai.

Taip tik atrodo.

Iš tikrųjų yra kitaip.

Mėnuo – labai didelis laiko tarpas. Jeigu mane sukapotų į mažiausias daleles, vis tiek jų būtų per maža suskaičiuoti to mėnesio dienoms, valandoms, minutėms ir sekundėms.

Aš kalbu apie laiką.

Žinau, kad galėčiau pasakoti apie kitką, apie geto gyvenimą, kuris, sako, yra sunkus gyvenimas.

Galėčiau pasakoti apie mūsų darbą. Tai sunkus darbas. Galėčiau apie tai, ką valgome ir ką galvojame.

Nenoriu.

Kiekvienas daro tai, kas jam paskirta. Kam skirta – eina į lagerius dirbti. Ten dirbu ir aš. Kas lieka gete – irgi dirba. Jie nori, kad visi būtų pavalgę, apsirengę ir kad galėtų eiti į lagerius. Kiekvienas užsiėmęs ir dirba, ką turi dirbti.

– Aš – toks pat kaip kiti.

Bet niekas negali man uždrausti prisiminti žodžius iš „Giesmių giesmės“ ir galvoti apie savo Buzią, apie Esterą.

*

Kas vakarą, jei nėra skubių darbų, aš nusiprausiu, užsivelku geruosius melsvuosius marškinius. Aš skubu prie didelio lygaus akmeninio slenksčio, laukiu. Paskui mes kartu einame į kiemą, kur guli ilgas rąstas ir medinė dėžė. Aš sėdu ant rąsto, Estera užsirioglina ant dėžės. Ji prisitraukia kojas, apglėbia rankomis kelius, padeda ant jų smakrą, ir aš patenkintas, aš laimingas, kad mes sėdime kartu ir kad ji sėdi taip, o ne kitaip.

Aš užsimerkiu.

Aš viską užmirštu.

Aš labai noriu, kad mes išeitume į plačią žydinčią pievą, susėstume ant minkštos žolės ir aplinkui nieko daugiau nebūtų.

Negalima.

Getas aptvertas.

Yra vartai.

Prie vartų stovi sargybiniai.

Negalima.

*

– Izia, – klausia Estera. – Ar visuomet taip bus?

Ji pati žino, bet vis tiek klausia, nori, kad aš pasakyčiau.

– Ne, – atsakau aš. – Žmonių negalima aptverti. Kiekvieną naktį, kai viskas aplinkui nutyla, man atrodo, kad girdžiu patrankų griausmą. Iš Rytų ir Vakarų, iš Pietų ir iš Šiaurės. Vokiečius sumuš, ir atsidarys geto vartai.

Estera tyli.

– Ar greitai? – klausia ji po valandėlės.

Aš nežinau, bet atsakau taip kaip noriu:

– Greitai.

*

Taip mes nuolat kalbamės.

O Janekas nepatenkintas.

Aš matau, kad jis nori pakalbėti su manim vienu.

Jis nori, bet vis nėra progos. Aš nežinau, ar aš noriu. Bet jeigu reikia, galima pakalbėti.

Šiandien jis laukė manęs.

Mes dabar einame vieni, bet Janekas tyli. Mes galvojame apie kažką, jis ir aš.

– Tu tas pats Lipmanas, kuris žaidžia šachmatais?

– Tas pats.

– Su Šogeriu?

– Su...

– Taip ir maniau, – sako Janekas. – Kodėl tu žaidi su juo?
– Jis liepia.
– Tik dėl to?
– Ne. Aš jį priverčiu pasiduoti.
– Jis nė karto nelaimėjo?
– Ne.
– Ir lygiųjų nepadare?
– Ne.
– Aš žinau, kad tu šaunus vaikinai, Izia.
– Aš?
– Tu. Bet vis tiek mums reikia pakalbėti.
– Aš nemėgstu apie šachmatus. Galiu užsidaryti vienas ir lošti pats su savim, – sakau aš Janekui. – Dar įstengiu priversti Šogerį pasiduoti, nors kasdien man sunkiau ir sunkiau. Anksčiau buvo lengva. O dabar kiekvieną kartą aš bijau pralošti. Bet vis tiek nemėgstu apie šachmatus.

Janekas žiūri man į akis.

– Ne, ne apie šachmatus. Mums vis tiek reikia pakalbėti.

*

– Apie ką kalbėsime, Janekai?

– Apie mane.

Jis nuleidžia galvą.

– Ne visai apie mane. Apie mane tik truputį.

Aš nežinau, ar aš to noriu. Bet sakau:

– Kalbėk, Janekai.

– Matai... – sako jis.

Ir sustojęs spardo akmenuką. Tas akmenukas apvalus, nuzulintas. Mes tikrai

galėtume įsivaizduoti, kad tai kamuolys, ir pažaisti futbolą. Aš stovėčiau vartuose, o Janekas stengtųsi prasiveržti. Arba jis pasilenktų vartuose ir lauktų.

– Matai, – vėl sako Janekas, ir aš suprantu, apie ką bus kalba.

Gal jis pasakos apie save, aš nežinau.

Gal jis pasakos apie kitus.

Gal jis pasakos apie tokius dalykus, kurių aš visai nenumanau.

Ir vis tiek jis kalbės apie Esterą.

Aš nežinau, ar aš to noriu, ir sakau jam:

– Ko tyli?

– Matai, – sako jis.

Jau trečią kartą Janekas kartoja tą patį žodį.

*

– Jos brolis, – sako Janekas, – o jo vardas Mejeris, ir mes jį visi vadinome Meika, buvo geriausias mano draugas. Mes vienmečiai ir užaugome viename kieme. Jis mokėjo lenkiškai kaip lenkas, o aš žydiškai ne blogiau už jį. Tu pats matai, tiesa?

Mes buvome geriausi draugai. Aš tau neaiškinsiu, tu pats turi suprasti.

– Neaiškink, – sakau jam. – Tokius dalykus kiekvienas suprastų.

– Aš taip ir maniau, – sako jis.

Ir nutyla.

– Tu prisimeni tą dieną, kai atvarė visus į getą? – klausia Janekas.

Klausia ir tyli; ir vėl klausia – akimis.

Aš prisimenu tą dieną. Norėčiau užmiršti, bet prisimenu. Ta diena stovi mano akyse kaip sugriautas tiltas. Tas tiltas ir yra ta diena. Aš ir dabar matau išverstas atramas. Matau skyles jo grindiny. Tiltas pilnas einančių žmonių. O apačioj, prie pat vandens, galva žemyn pakibęs vokietis. O viršuj, atsirėmęs į geležinę siją, sėdi vyras, lyg gyvas.

Aš gerai prisimenu tą dieną. Ji stovi mano akyse kaip sugriautas tiltas.

– Aš prisimenu tiltą tą dieną, – sakau Janekui. – O tu?

– Man akyse stovi siaura gatvelė, – sako Janekas. – Ir ta gatvelė pritvinusi kaip tiltas, iki pat turėklų.

– Janekai, ar tada jau buvo geltoni lopai?

– Buvo. Kaip galima užmiršti tokius dalykus?

Aš nuleidžiu galvą.

*

– Tą dieną... – sako Janekas.

Jis, rodos, kalba paprastai, bet skruostai įkrinta, kakta darosi pilka, o dantys grikši. Man atrodo, kad Janekas įkanda kiekvieną žodį, ir todėl jam sunku pasakoti. Jo tėvų jau nebuvo. Taip pasakoja Janekas. Jie trisdešimt devintais išvažiavo į Varšuvą, į svečius, ir nebegrižo. Jis gyveno pas dėdę, bet ištisas dienas praleisdavo kartu su Meika ir Estera.

Visi žinojo, kad bus getas. Visi buvo pasiruošę.

– Tu žinai, kad uždrausta kalbėti su žydais? Tave nutvers ir išveš į Vokietiją.

Taip sakė Janekui dėdė.

Janekas buvo nuliūdęs. Janekas vaikščiojo nuleidęs galvą, kad Meika su žvaigždėmis, Estera su žvaigždėmis, o jis pats be niekur nieko. Tada Janekas susirado geltonos medžiagos ir užsiuvo ant savo rūbų geltonus lopus. Tai buvo tą dieną, iš ryto.

– Tą dieną... – vėl sako Janekas. – Aš vis netikėjau, kad bus getas ir kad mus su Meika ir Estera išskirs.

– Tą dieną...

Taip sako Janekas. Jis, rodos, kalba paprastai, bet kakta pilka ir dantys grikši.

*

Tą dieną į kiemą įėjo vokiečiai. Ten, kieme, jis pamatė Esterą. Jis pradėjo artintis.

Jis šypsojosi ir mojo jai pirštu. Ji traukėsi atbula, atbula, ji norėjo pasprukti. Tada vokiečiai riktelėjo, ir ji sustojo.

– Komm hier, komm hier, kleine Jüdin, – pasakė vokiečiai.

Jis sugriebė ją už rankos ir nusitempė į malkinę.

Estera šaukėsi pagalbos.

Janekas ieškojo ko nors, bet nieko nebuvo po ranka. Tada jis išsoko į virtuvę ir sugriebė kirvį. Bet Meika jau nuėjo į malkinę. Nuėjo be niekur nieko, plikomis rankomis ir sugniaužtais kumščiais. Jis norėjo pasmaugti vokiečių. Jis pats nežinojo, ką jis norėjo padaryti.

Kai Janekas išbėgo su kirviu, išgirdo tris šūvius. Vokiečiai išstūmė iš malkinės negyvą Meiką.

Janekas buvo atsargesnis.

Jis apėjo aplinkui.

Jis ėjo atsargiai, pirštų galais, ir vokiečiai jo nepamatė.

Vokiečiai prie pat durų, tuoj už slenksčio, pargriovė Esterą ir plėšė jos drabužius.

Viena ranka jis laikė užčiaupęs burną, o kita plėšė. Jis buvo užsėdęs ant Esteros kojų ir pasilenkęs.

Vokiečiai buvo labai patogiausiai pasilenkęs, Janekas užsimojo ir iš visų jėgų kirto vokiečiui į pakaušį.

Aš tyliu.

Ką aš galiu pasakyti?

Aš noriu šaukti: Estera, mano Buzia! Bet dabar kalbėti negalima. Dabar reikia tylėti.

– Tą dieną... – sako Janekas.

*

Mes einame toliau. Janekas ir aš. Apvalaus akmenuko nebėra. Ir gerai. Jis visai ne kamuolys, o mes ne futbolininkai. Nei aš stoviu vartuose, nei Janekas. Jis nesiveržia į mano vartus, o aš nesiveržiu į jo.

Nėra vartų.

– Tą dieną kartu su visais tu atėjai į getą, – sakau Janekui.

– Taip, – sako jis, – atėjau. Aš negalėjau palikti vienos Esteros, negalėjau palikti jos tėvo ir motinos.

Ir negalėjau palikti Meikos. Mes jį suvyniojome į paklodę, ir aš atnešiau jį į getą. Aš negalėjau jo palikti. Norėjau, kad jis būtų ten, kur visi žmonės. Norėjau, kad jis visada būtų su manim, Meika.

Matai, kas buvo tą dieną.

Jo kakta dar pilka, o skruostai įkrite.

Aš nenoriu, kad jo kakta būtų pilka ir grikšėtų dantys.

Aš ieškau, ką pasakyti Janekui, bet nerandu žodžių.

– Tu didelis žmogus, Janekai, – pagaliau ištariu.

Bet jis net nenusišypso.

Tada aš pagalvoju, kad Janekui visai nebūtina gyventi gete. Jis galėtų būti laisvas. Galėtų vaikščioti visomis miesto gatvėmis, net šaligatviu, galėtų gauti dokumentus savo vardu. Galėtų išeiti už miesto, į mišką. Galėtų nueiti į laukus, į didelę plačią pievą. Jis sėdėtų toje pievoje ant minkštos žolės, skintų gėles, o paskui, nuvirtęs ant nugaros, žiūrėtų į dangų. Dangus būtų mėlynas mėlynas, pabaltintas debesimis – laivais. O aplinkui žolė kvėpėtų, kvėpėtų viskas aplinkui.

Pats nepajuntu, kaip paliečiu Janeko žvaigždę ant krūtinės. Visi kampukai stipriai pritvirtinti, pagal instrukciją. O medžiaga paprasta, tik kad spalva geltona. Iš tokios medžiagos turbūt galima pasiūti skarelę, marškinius arba dar ką nors.

Janekas žiūri į mane savo giliomis akimis. Jis žiūri gudriai, kaip senis.

– Tu keistas vaikinai.

Taip sako Janekas.

– Tu didelis šachmatininkas.

Taip po valandėlės sako Janekas.

– Bet daug ko tu dar nežinai, – kalba jis ir šypsosi.

Aš klausau ir nenuleidžiu akių nuo Janeko veido.

– Tu galvoji, kad tikrai getas yra getas, – sako man Janekas. – Neteisingai galvoji,

Izia. Ten, toliau, – irgi getas. Visas skirtumas tik tas, kad mūsų getas aptvertas, o anas be tvoros.

Aš vėl noriu sakyti:

– Tu didelis žmogus, Janekai.

Bet aš tyliu.

Mes tylime abu.

*

Mes einame ir einame.

Aš pats nežinau kur.

Pirmasis dabar prabyla Janekas.

– Mums reikia pakalbėti, Izia, – sako jis.

Dabar aš nieko nesuprantu.

– Mes jau kalbėjome, – sakau aš. – Ką tu dar pasakysi?

– Aš dar nieko nepasakiau, Izia. Matai...

Vėl – matai. Kelintą kartą šį vakarą?

– Matai, – sako Janekas ir nuleidžia akis. – Aš tau noriu pasakyti... Aš noriu paprašyti tavęs... Tu nenuskriausi Esteros? Meikos nėra, ir aš dabar jos brolis.

Aš nežinau, ką atsakyti. Aš netekau žado.

– Aš galiu gyvybę už ją atiduoti, – sako Janekas. – Tu nenuskriausk jos, Izia. Ji tyra tyra mergaitė.

Ką jis kalba? Ką jis čia kalba dabar, Janekas? Aš galėčiau jam pasakyti, kad aš juk Šimekas, o Estera – Buzia. Mes abu – Šimekas ir Buzia. Argi Šimekas gali nuskriausti Buzią?

Aš galėčiau jam tai pasakyti, bet sakau visai ką kita.

– Aš galėčiau supykti, Janekai, – sakau jam. – Galėčiau net susimušti su tavim, jeigu tu nebūtum jos brolis, Janekai. Kaip tu gali pagalvoti apie tokius dalykus? Ar tau ne gėda, Janekai?

Jis dar labiau panarina akis ir nuleidžia galvą.

Janekas šypsosi plačiai, vaikiškai.

Paskui Janekas pakelia galvą. Jis nežiūri į mane, bet aš matau, kaip juda jo blakstienos – jo akys markstosi, lyg jis būtų nusikaltęs ir dabar atsiprašinėtų.

– Žinoma, – sako Janekas. – Aš seniai žinojau, kad tu geras draugas ir kad tu niekada nieko bloga nepadarysi. Bet vis tiek aš turėjau pasikalbėti su tavim. Tiesa, Izia? Juk mes turėjome pasikalbėti, a?

– Pasikalbėti reikėjo, – patvirtinu aš.

– Matai...

Taip sako Janekas.

Aš tikrai nebežinau, kelintą kartą šįvakar jis taria tą žodį.

*

– Gerai, – sakau Janekui. – Dabar man reikia bėgti. Man reikia labai skubėti.

– Skubėk, – sako jis.

– Man tikrai labai reikia.

– Skubėk, skubėk.

– Rytoj susitiksime vėl.

– Gerai, rytoj. Skubėk, skubėk. Ji seniai laukia ir negali sulaukti tavęs. Aš žinau...

Skubėk, skubėk.

Janekas gudriai žiūri į mane savo giliomis mėlynomis akinis. Jo veidas nuliūdes?

Ne, negali būti.

Man tik taip atrodo. Juk jis žino, kad aš niekada nenusikrausiu jo sesers.

Buzia...

Taip šaukiu aš pats sau mintyse ir bėgu.

Aš skubu, labai skubu.

Man iš tikrųjų reikia labai labai skubėti.

Ketvirtas skyrius

DVYLIKTAŠ ĖJIMAS

1

„Aš turiu siekti lygiųjų...“ – galvojo Izaokas.

Šogeris prisitraukė kėdę arčiau, kad būtų patogiau sėdėti. Pasirėmė alkūnėmis ant staliuko ir sunėrė pirštus.

Ėjimas buvo ne jo.

– Klausyk, – prabilo jis ir prisimerkė kaip partijos pradžioj. – Tu visai nesijaudini?

Izaokas neatsakė.

– Aš negaliu įsivaizduoti, kad žmogus nesijaudintų, kai jis gali pralošti pats save.

Izaokas tylėjo.

– Tu verti mane žaisti labai atsargiai. Įsivaizduok, kas bus, jeigu aš netyčia pražioplinsiu, o tu nepastebėjęs man duosi matą. Tu supranti, kas tada bus?

„Jis neleidžia man galvoti, bet aš matau... Jeigu paaukosiu pėstininką, išeisiu su žirgu į aną kampą, žirgas stovės kaip tvirtovė, niekas negalės jo pajudinti. Aš dar žaidžiu blogai... Aš turiu siekti lygiųjų...“

Šogeris staiga prakalbo tyliai, vos ne pašnibždom:

– Kas būtų, jeigu aš sėdėčiau tavo vietoje, o tu ant mano kėdės?.. Prisipažinsiu, aš turbūt labai jaudinčiausi. O! Dieve mano... Visa laimė, kad to negali būti. Tiesa?

„To iš tikrųjų negali būti, bet aš turiu galvoti ne apie tai. Turiu užmiršti viską. Kodėl aš negaliu užmiršti viso pasaulio? Todėl, kad Šogeris sėdi savo kėdėj ir galvoja, kad visas pasaulis – jo? Ar jo pasaulis? Ar jis gali daryti su juo, visu pasauliu, ką tik nori?“

2

Aš pagimdžiau dukterį Rachilę, – tarė Abraomas Lipmanas.

3

Langas buvo praviras. Lengvas vėjukas, prasmukęs pro matinę užuolaidą, pasklido kambaryje. Jo daugiapirštė ranka atėjo prie lovų. Vienas vėsus pirštas palietė karštą Rachilės kaktą.

Gerai, kad lengvas vėjas tvankų vasaros vidudienį užbėga į palatą, išsklaido eterio kvapą ir gaivina moterį, kuri prieš penkias dienas pagimdė sūnų.

Kūdikis buvo besotis. Jis iščiulpė vieną krūtį, didelę, standžią, ir dar jam buvo maža. Rachilė iškėlė antrąją ir įspraudė jam burnon išbrinkusį speniuką, parodusį, sodrų kaip prinokęs vaisius. Vaikas jį suspaudė ir užmerkė siauras pilkas akis. Jis valgė skubėdamas, skaudžiai kramtydamas, tarytum gnaibytų atšipusiomis replėmis, bet Rachilė nesudejavo, nė nekrustelėjo.

Jo veidukas buvo raukšlėtas kaip senio, nosikė siaura, plaukai ir blakstienos balti.

Ant rausvos odos jie atrodė pražilę.

Rachilė užsimerkė. Ji norėjo, kad jau būtų praėjęs mėnuo ar du, kad būtų galima išlaisvinti sūnaus rankas, kad tos rankos pačios ieškotų motinos krūtinės ir spaustų, ir grabaliotų ją mažais rausvais pirščiukais.

„Nesvarbu, ką žmonės šneka, jie nieko nežino“, – galvojo Rachilė.

Ji pasilenkė, švelniai priglaudė lūpas prie mažos raukšlėtos vaiko kaktos. Prie smilkinio ji pamatė mėlyną gysliukę, kuri greitai greitai kilojo, krūpčiojo, lyg skubėtų kažkur.

„Mano kūnas ir mano kraujas, – galvojo Rachilė. – Ateis laikas, baigsis karas, liksime gyvi, ir užauginsiu sūnų. Sūnų!

Mano sūnaus jie nepalies. Niekas nepalies. Jie patys leido gimdyti, jie nepalies.“

– Dovydai, Dovydai! – šnibždėjo Rachilė. – Tu norėjai sūnaus, tiesa?

– Taip, Rachile, aš norėjau sūnaus.

– Tu norėjai, kad liktų pasaulyje žmogus, kuris turėtų tavo pavardę?

– Ne, Rachile.

– Tu norėjai sūnaus, nes tavo tėvai turėjo sūnų, nes tavo tėvų tėvai turėjo sūnų ir jų

tėvų tėvai taip pat?

– Ne, Rachile.

– Aš žinau, Dovydai, kiekviena duktė labiau glaudžiasi prie motinos, o sūnus prie tėvo. Tu norėjai, kad mūsų vaikas labiau glaustųsi prie tavęs.

Tyla.

– Dovydai, tai kodėl tu norėjai sūnaus? Todėl, kad išvežė į Panerius mūsų Meišalę?

Tyla.

– Pasakyk, Dovydai, aš ir pati nebežinau kodėl. Nors ir aš norėjau sūnaus. Sakyk, Dovydai.

– Aš norėjau, kad iš mūsų abiejų meilės gimtų sūnus. Mes labai mylėjome vienas kitą, Rachilė, todėl turėjo gimti sūnus, argi tu nesupranti?

– Aš suprantu, aš tą patį sakau, Dovydai. Bet kodėl tu negali ateiti ir paimti ant savo stiprių rankų savo mažo sūnaus?

Tyla.

– Tu nepyksti, kad jo nosis tokia siaura ir nepanaši nei į mano, nei į tavo? O akys pilkos. Tavo rudos, mano mėlynos, o jo pilkos, Dovydai?

Tyla.

Langas buvo praviras. Dar vienas vėsus vėjo pirštas atėjo ir prisiglaudė prie drėgnos, degančios Rachilės kaktos. Gyvas raudonas gniužuliukas užsimerkęs, kietai surištas vystyklusose, skaudžiai karpė krūtį nedidelėm atšipusiom replėm.

Rachilė atsišliejo į pagalvį. Ji norėjo verkti, bet akys buvo sausos, be ašarų. Sunku verkti be ašarų, tuo labiau – moteriai, pagimdžiusiai prieš penkias dienas. Burnoje buvo sausa, gerklėje buvo sausa, gomuryje, nosyje, kaip ir akyse, buvo sausa. Ji spaudė prie krūtinės suvystytą kūdikį ir šnibždėjo tyliai tyliai, kaip ir lengvas daugiapirštis vėjas marlinėj užuolaidoj.

Mano kūnas, mano kraujas... Mano kūnas ir mano kraujas. Ši geto ligoninės palata buvo mažytė, du žingsniai taip ir du taip. Čia ir lovos tik dvi stovėjo. Kitoje

gulėjo Liza, aštuoniolikos metų mergaitė. Ji tyliai dejavo. Ji sunkiai gimdė. Ji sirgo prieš tai, tebesirgo ir dabar.

Jas abi paguldė į šią palatą prieš savaitę. Anksčiau jos nepažinojo viena kitos. Rachilė gyveno gete, o Liza buvo iš lagerio, kuris vadinamas „Kailiu“. Liza pagimdė vakar ir dar nematė savo vaiko. Ji buvo labai silpna, visai nekalbėjo, tik tyliai dejavo. Ji ir anksčiau nekalbėdavo, miegodavo ar apsimesdavo miegančia. Ji tik pasakė, kad jos vardas Liza, kad ji iš lagerio, kuris vadinamas „Kailiu“, ir kad ten žydai gyvena visai taip pat kaip ir čia, gete.

Rachilė tada paklausė:

– Iš jūsų lagerio irgi vežė vaikus skiepyti?

Liza linktelėjo.

– Tada išvežė mano Meišalę. Iš kur aš galėjau žinoti?

Taip, tuomet dar niekas nežinojo.

Atvažiavo didelis autobusas, geltonas, su raudona juosta, šviesiais langais. Gete tokio dar niekada nebuvo. Jei atvažiuodavo, tai juodas uždaras belangis sunkvežimis.

Iš autobuso išlipo Šogeris.

– Motinos! Klausykite, motinos! – sušuko jisai. – Mieste difterito epidemija.

Neškite savo vaikus, mes juos nuvešime į karišką ligoninę ir įskiepyšime. Jūs gerai dirbate, ir aš nenoriu, kad jūsų vaikai išmirtų. Motinos, neškite savo vaikus!

Tas autobusas buvo gražus, geltonas, su raudona juosta, visai nepanašus į juodąjį belangį sunkvežimį.

Kai Dovydas grįžo iš darbo, jie neberado sūnaus.

Liza klausėsi tylėdama, tik akys degė.

– Matai, – tarė tuomet Rachilė, – dabar aš vėl gimdysiu. Jeigu bus sūnus, aš jam vėl duosiu vardą – Meišalė.

– Meišalė, – šnibždėjo dabar Rachilė, glausdama lūpas prie raukšlėtos kūdikio kaktos.

Po to ji atsigręžė į Liza, pažiūrėjo į jos sukepusias lūpas ir tarė:

– Pakentėk. Pakentėk truputį. Aš juk antrą kartą, man lengviau. O tau – pirmas tiktai. Pirmas gimdymas visada sunkus.

Liza tyliai dejavo.

– Tu turi būti laiminga, – pasakė Rachilė. – Gete juk uždrausta gimdyti. Visi vaikai, gimę gete, turi būti nužudyti, juk tu žinai. O mums leido. Tu supranti? Tik dešimčiai moterų visame mieste, taip sakė tada.

Tu turi būti laiminga. Pakentėsi, padejuosi, o paskui bus gerai. Jie nelies mūsų vaikų, jeigu leido gimdyti.

Frontas artėja, ir jie nori būti geri.

– Aš nenoriu vaiko, – atsiliepė Liza. – Aš noriu, kad jis būtų gimęs negyvas. Aš noriu, kad jis būtų negyvas.

Ji nusišypsojo, lūpos praplyšo:

– Matai, kaip ilgai jo neatneša, jis tikriausiai mirė. Aš žemę bučiuosiu, jeigu jis bus negyvas.

– Tylėk, – nusigando Rachilė. – Tu užkeiksi tikrą savo vaiką. Dabar juk tau lengviau. Ar gali palyginti savo skausmus dabar su tais, kurie buvo gimdant? Tu turi būti laiminga, o tu... Tavęs neišklausys nei Dievas, nei likimas.

Jos Meišalė, paleidęs krūtį, užmigo.

Vienodai klapsėjo kablys ant lango rėmo. Marlės užuolaida bangavo kaip burė, o dangus buvo mėlynas kaip jūra Palangoj. Reikėjo tik pakilti, pasileisti smėlėta pakrante, tvirtai laikant Meišalę už rankos, paskui sustoti prie pat vandens, kapstyti išmestą dumblą ir ieškoti mažų auksinių gintaro akučių.

– Dovydai, – tyliai šnibždėjo Rachilė, – mes vėl turime sūnų. Jis guli ant mano krūtinės ir kvėpuoja kaip gulbės pūkas. Tu matai?

Tyla.

– Jis gyvens ilgai, daug geriau kaip mes. Ir Lizos kūdikis gyvens. Ji jauna ir pati nežino, ką kalba.

Žmogus, taip skausmingai atėjęs į pasaulį, turi gyventi.

Tyla.

– Tu nebekalbi, Dovydai. Aš žinau, kad tave irgi išvežė į Panerius. Bet aš nemačiau, kaip tave nušovė, ir tu mano akyse gyvas. Tu nori būti gyvas?

– Taip, noriu.

– Tau labai skaudėjo?

– Ne. Aš juk gyvas.

– Taip, tu tik labai toli. Už tai Dievas ar likimas padovanojo mums sūnų ir leido jį pagimdyti. Praėjo tik savaitė po to, kai tave išvežė, aš pati dar nežinojau. Tuomet Šogeris mane nuvežė į ligoninę, ten buvo kažkokių profesorių iš Berlyno, jie apžiūrėjo mane, jie tyrė mane dvi savaites. Bet tai nesvarbu.

Jie pasakė, kad aš būsiu motina, o Šogeris man leido gimdyti gete. Tu patenkintas? Tik dešimčiai moterų iš viso miesto jie leido gimdyti.

Tyla.

–Aš vaikščiojau gete su dideliu pilvu ir žinojau, kad bus sūnus. Man nereikėjo slėptis, aš didžiavausi savo likimu ir bijojau jo. O žmonės, ką žmonės šneka, ne tai svarbu. Jie pavydėjo, ir aš suprantu, aš pati būčiau akiai pavydėjusi. Tiesa?

Vienodai klapsėjo kablys ant lango rėmo, vėjas pūtė užuolaidą kaip burę, o dangus be debesų mėlynavo ir mėlynavo, kaip jūra Palangoj.

Liza nebedejavo. Ji pasisuko ant kairiojo šono, žiūrėjo į Rachilę ir jos sūnų degančiomis akimis ir tyliai kalbėjo:

– Mano bus negyvas, aš žinau.

– Nepiktžodžiauk, bijok Dievo ir žmonių. Tau nebeskauda, tu nebedejuoji, ir taip kalbėti – didžiausia nuodėmė.

Prasivėrė durys, įėjo sesuo, nešina kažkuo mažu, suvystytu, tylinčiu. Ji spraudėsi prie Lizos lovos. Ji tylėjo, visos jos, trys moterys, tylėjo, tiktai kablys klapsėjo ant lango rėmo, pūtėsi užuolaida – burė, ir daugiapirštis vėjas tebevaikščiojo mažytėje palatoje, vėsindamas kaktas, apsivydamas apie kaklą, aušindamas krūtinę.

Liza lėtai atsisėdo, pasistumdama rankomis, atsirėmė į pagalvį.

Iš tikrųjų ji labai jauna, Liza. Dar visai mergaitė. Veidukas smulkus, skruostai pabalę, įkritę, kaštoniniai plaukai padrikę, – kaip platus rėmas su miniatiūriniu paveiksluku. Tik lūpos sukepusios, patinusios ir akys didelės, kaip du žibintai, su aukštais nustebusiais antakių siūliukais viršuje.

Iš tikrųjų ji visai jauna, Liza. Dar visai mergaitė. Tik pro atsegtus marškinius žvelgė nebe vaikiškos ir ne mergaitiškos krūtyš, sodrios, pieno pritvinkusios, su dviem standžiais parudusiais speniukais kaip prinokę vaisius.

Ji, Liza, ištiesė rankas ir paėmė tą suvystytą gniužuliuką iš sesers rankų. Paėmė virpėdama: gyvas ar negyvas?

– Berniukas, – tarė sesuo ir išėjo.

Kaip gulgės pūkas kuteno Meišalė savo dažnu kvėpavimu Rachilės krūtinę, ir Rachilė tarė, žiūrėdama į Lizą ir jos kūdikį:

– Matai, jis gyvas. Tavo kūnas ir tavo kraujas.

Liza sudrebėjo tik dabar.

– A! Dieve! – sudejavo jinai.

Iš vystyklų dviem pilkom nematančiom akim žiūrėjo raukšlėtas kaip senio veidukas, siaura nosis, balti antakiai, baltos blakstienos ir ilgi balti plaukai, kurie ant raudonos odos atrodė kaip pražilę.

Liza atitraukė rankas, lyg būtų nudegusi. Ji skubėdama užsagstė marškinius.

– Žiūrėk, – tarė ji Rachilei, bijodama prisiliesti prie to žiūrimo suvystyto gniužulo.

– Žiūrėk, jis gyvas!

– Tavo vyras buvo šviesus, tiesa? Šviesiaplaukis, taip?

Liza neigiamai purtė galvą, ilgai purtė, lyg negalėdama sustoti, paskui tyliai ištarė:

– Aš neturiu vyro. Aš dar nežinau, kas tai yra vyras. Aš tik vieną kartą esu pasibučiavusi. Bet nuo to juk negimsta vaikai.

Kraujas užtelėjo į smilkinius ir ėmė daužytis kaip atdara langinė vėjui pučiant, bet Rachilė nurijo seilę ir paklausė neskubėdama:

– Liza... Tu karščiuoji, Liza?

Liza neigiamai purtė ir purtė galvą.

– Tu galvoji, kad žmonės teisybę sakė? Liza!

Liza linktelėjo, o paskui linksėjo ir linksėjo.

– Taip, viskas dirbtina, – tarė ji. – Aš žinojau jau tada, prieš devynis mėnesius.

Dabar vėl tyrinės, vėl darys bandymus – su mumis ir su tais, gimusiais. Aš moku vokiškai, aš supratau jau tada.

Išsipūtusi sustingo marlinė užolaida ant lango. Taip sustingsta burė, kai vėjas pūsteli paskutiniu kvapu ir nutyla. Po to burė sukrinta, supliūkšta ir pakimba negyva. Sustingo dangus, toji mėlyna jūra.

Ji ėmė tolti, ji galėjo visai nutolti ir pradingti, bet kablys nenurimdamas klapsėjo ir klapsėjo ant lango rėmo ir giliai krūtinėje, turbūt širdyje.

Rachilė žiūrėjo į savo vaiką ir į Lizos vaiką – ne į savo vaiką ir ne į Lizos vaiką.

Iš tikro jie buvo kaip dvyniai. Tokie pat baltaplaukiai, tokiom pat bereikšmėm pilkom akim, siaurom aštriom nosim ir senatviškom raudonom raukšlėm. Kaip viščiukai iš inkubatoriaus – jie visi balti.

– Svetima sėkla ir svetimas vaisius, – tarė Rachilė. – Svetima sėkla, svetimas vaisius. Cha, cha, cha!

Jie mums leido gimdyti!

Ji ištiesė rankas, abiem saujom apkabino to gyvo gniužulo kaklą ir spustelėjo.

Vaikas sukriokė, ir Rachilė atitraukė rankas. Jai buvo šlykštu.

Tuomet ji ištiesė kojas, šalia padėjo vaiką, užmetė ant jo pagalvį ir užgulė visa krūtine, prinokusia, tvinksinčia pienu, su sodriais kietais speniukais, parudusiais aplinkui kaip pribrendęs vaisius.

– Svetima sėkla ir svetimas vaisius, Liza. Cha, cha, cha. Tu girdi, Liza?

– Girdžiu, – atsakė mergaitė, aštuoniolikmetė, kurią tik vieną kartą pabučiavo.

O paskui Rachilė šnibždėjo. Taip tyliai kaip lengvas daugiapirštis vėjukas užuolaidoj, kaip minkštas pūkas, kaip gulgės pūkas.

– Dovydai, tu girdi mane?

– Girdžiu, Rachile.

– Tu nenorėjai sūnaus, tiesa, Dovydai?

– Nenorėjau, Rachile.

– Tokio tu nenorėjai, aš žinau.

– Taip, nenorėjau.

– Palauk... Palauk, Dovydai... O jeigu tai iš tikrųjų mūsų vaikas?! O jeigu tai mūsų vaikas, Dovydai?

Tu tyli... Juk matai, aš dar labiau užguliau pagalvį. Matai?

– Taip, aš matau.

- Aš žinau, tu patenkintas.
– Aš patenkintas.
– Tu dar ateisi kada pas mane, sakyk?
Tyla.
– Dovydai! Ateik, Dovydai... Ateik!
Tyla.

Šešioliktas skyrius
PASKUTINIS ĖJIMAS

Baltieji turėjo du paskutinius ėjimus.

„Jeigu aš užsimerkčiau, o kas nors kitas, nematomas, koks nors mano angelas sargas, pakeltų tą figūrą, kurią iš tikrųjų reikia pakelti... Šį kartą suklysti aš neturiu teisės. Aš galiu neskubėti. Aš galiu ramiai galvoti ir rinktis: lygiąsias ar laimėjimą.

Aš neskubėsiu. Tas tik dabar suprato, kad aš galiu laimėti...“

Šogeris pažiūrėjo savo priešininkui į akis, pašoko nuo kėdės ir suriko visiems:

– Padėkite lempas ir pasitraukite! Pasitraukite toliau! Toliau!

Žmonės nejudėjo, ir ratas aplink šviečiančias karbidines dėmes nepasidarė didesnis. Žmonės tylėjo ir nenuleido akių nuo tų dviejų gyvų figūrų.

Šogeris skubėdamas prisitraukė arčiau savo kėdę, užgulė staliuką ir prakalbo tyliai, kad jį girdėtų tiktai Izaokas:

– Čia nebe loterija... Čia viskas aišku, ir tau nėra ko rinktis, duok amžiną šachą.

Šogerio ausys, kaktos oda ir visas skalpas trūkčiojo.

„Aš dabar galėčiau atsistoti ir spjauti į tave, – galvojo Izaokas Lipmanas. – Aš galėčiau apspjaudyti visą tavo arijo veidą ir tuos rusvus, slankiojančius plaukus.

Bet spjaudytis lengva. Aš norėčiau būti indėnas ir nuimti tavo judantį skalpą, tada būčiau patenkintas. Nebijok, aš nesispjaudysiu. Svarbu, kad šiandien, kaip visada, mano viršus. Aš turiu du ėjimus ir galiu pasirinkti, kurį tik noriu. Aš tik negaliu suklysti – šį kartą neturiu teisės.“

Šogeris sėdėjo, užgulęs staliuką.

Šogerio veidas iki antakių linijos buvo ramus, sustingęs. Nevirpėjo lūpų kampai, nedrebėjo skruostai, nekrustelėjo blakstienos, o akys žibėjo šaltai, kaip žiemą kapo duobė. Tik skalpas trūkčiojo be paliovos.

„Nežinojau, kad taip sunku pasirinkti vieną ėjimą iš dviejų...“ – galvojo Izaokas.

Jis matė priešais krutančias Šogerio ausis.

Jis nususuko. Bet atsigręžęs vėl pamatė nervingai slankiojančią kaktos odą.

– Aš tau pasakysiu teisybę... – iškilmingai prabilo Šogeris, užmiršęs, kad aplinkui žmonės. – Vaikų vis tiek neišgelbėsi, tu gali išgelbėti tiktai save.

Izaokas užsimerkė.

Uždarų akių vyzdžiuose judėjo viskas atskirai: ausys, plaukai, kaktos oda. Jis atsimerkė, vėl pamatė priešais trūkčiojantį skalpą, o aplinkui – vyrus, palinkusius į priekį, laukiančius ir pamažu slenkančius artyn.

Jis suprato, kad yra tik vienas teisingas ėjimas.

Ranka, kuri svyravo tarp dviejų figūrų, paėmė arklį – baltą arkliuką, negyvą šachmatų figūrą, suspaudė pirštais ir pastatė kairėj, į tuščią langelį. Jis turėjo pasakyti Šogeriiui – „šachas ir matas“, bet gerklė išdžiūvo, joje įstrigo kiti žodžiai, kuriuos būtinai reikėjo pasakyti.

Izaokas Lipmanas atsistojė, išsitiesė ir ištarė labai ramiai:

– Tu pralaimėjai.

Šogeris pašoko ir niekaip negalėjo rasti savo dėklo.

Kai jis pagaliau surado dėklą ir atsegė jį, baisi tylą užgriuvo miestą ir visą pasaulį.

Tuomet Šogeris pajuto esąs rato vidury. Aplinkui buvo siena. Gyva, žmogus prie žmogaus. Pro tokią sieną niekas negali praeiti.

Jis užsimerkė, vėl atsimerkė ir pamatė, kad ratas mažėja. Cirko arena staiga išslydo iš po kojų.

Dingo fokusininkas ir mirtininko lazdelė. Gyvoji siena artėjo, niekas nebegalėjo jos sustabdyti, ir tai buvo nebe ratas, o kilpa, kuri tuoj turėjo užsitraukti.

Viduryje tebestovėjo šachmatų staliukas, du ryškūs karbidiniai žibintai...

Šogeris dar spėjo paliesti savo kaklą.

Po to neliko staliuko, žibintų, žmonių siena susijungė.

Ratas dingo.

*

Pabaiga – liūdnas akordas?

Pradžia, net liūdna, – geriau už džiaugsmingiausią pabaigą?

Kartais pradžia gali būti pabaiga, o pabaiga – tiktai pradžia.

Ar žinote, kaip šviečia pavasario saulė? Jūs turbūt nežinote, kaip jinai šviečia. Jūs nematėte, kaip šypsosi Estera.

Pavasario saulė šviečia kaip Esteros šypsena, o jos šypsena tokia pat šviesi kaip pavasario saulė.